

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته حقوق خصوصی

شرط نتیجه در حقوق ایران

به کوشش

مهديه خسروی

استاد راهنما

دکتر پرویز عامری

شهریور ۱۳۹۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

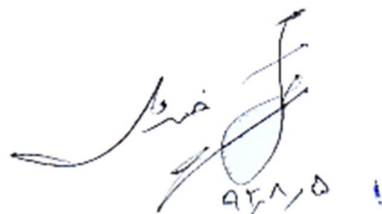
به نام خدا

اظهار نامه

اینجانب مهدیه خسروی دانشجوی رشته حقوق خصوصی دانشکده حقوق و علوم سیاسی اظهار می‌کنم که این پایان نامه حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی که از منابع دیگران استفاده کرده‌ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. همچنین اظهار می‌کنم که این تحقیق و موضوع پایان نامه‌ام تکراری نیست و تعهد می‌نمایم که بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه حقوق این اثر مطابق با آیین‌نامه مالکیت فکری و معنوی متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: مهدیه خسروی

تاریخ و امضاء:

۹۲۸/۵

به نام خدا

شرط نتیجه در حقوق ایران

به کوشش
مهديه خسروی

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی از
فعالیت های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته ی
حقوق خصوصی

از

دانشگاه شیراز
شیراز
جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه : عالی

۹۴۰

دکتر پرویز عامری، استادیار بخش حقوق خصوصی (استاد راهنما)

دکتر سیروس حیدری، استادیار بخش حقوق خصوصی (استاد مشاور)

دکتر حبیب طالب احمدی، استادیار بخش حقوق خصوصی (استاد مشاور)

شهریور ۱۳۹۲

پیشکش به

نخستین معلمان زندگی ام

پدر عزیزم که سایه استوار و دستان پر مهرش همواره تکیه گاه زندگی ام بوده

و

مادر مهربانم، سراج منیر زندگانی ام که عاطفه سرشار و گرمای امیدبخش

وجودش در سردترین روزها بهترین پناهگاه است.

و به

برادرانم به پاس مهربانی همیشگی شان

سپاسگزاری

سپاس خدای را که سخنوران، در ستودن او بمانند و شمارندگان، شمردن نعمت‌های او ندانند و کوشندگان، حق او را گزاردن نتوانند.

صمیمانه‌ترین سپاس خود را به محضر استاد، جناب آقای دکتر پرویز عامری که این پژوهش مرهون راهنمایی‌های ارزشمند علمی و همراهی دلسوزانه ایشان است، تقدیم می‌دارم. از جناب آقای دکتر سیروس حیدری و جناب آقای دکتر حبیب طالب احمدی، بخاطر مشاوره و رهنمودهای سازنده‌شان در انجام این پایان نامه صمیمانه قدردانی می‌نمایم. در نهایت از نخستین هادیان و مرشدان زندگی‌ام، پدر و مادر بزرگوام که موفقیت‌های مراحل مختلف تحصیلی‌ام را مدیون زحمات و دعا‌های خیر ایشان هستم، خاصانه تشکر می‌نمایم.

چکیده

شرط نتیجه در حقوق ایران

به کوشش

مهديه خسروی

یکی از شروط ضمن عقد، «شرط نتیجه» است. با توجه به کاربرد و اهمیت شرط نتیجه، به دلیل وجود خلاء قانونی در بیان ویژگی‌های خاص آن، این پایان نامه در صدد تبیین و تحلیل ماهیت، اقسام، آثار و احکام این شرط می‌باشد. شرط غایت به گونه‌ایست که امکان تلفیق آثار اعمال حقوقی متعدد را در ضمن یک عقد مهیا می‌سازد و در مواردی که انعقاد یک عقد نمی‌تواند رافع تمام نیازهای متعاملین باشد، به عنوان راهکاری نقش عقود و ایقاعات متعدد را ایفاء و آثار آنها را توأمان ایجاد می‌نماید. اصولاً در صورت عدم وجود مانع، شرط نتیجه، همزمان با انشاء عقد اصلی حاصل می‌گردد اما به موجب ماده ۱۰ ق.م و عموم قاعده «المؤمنون عند شروطهم»، تراضی طرفین مبنی بر تحقق شرط به صورت مؤجل یا معلق نیز معتبر است و استثنائاً در چنین شروطی در فاصله اشتراط تا تحقق شرط، برای مشروطه، حق اسقاط شرط نتیجه وجود دارد. به طور کلی به جز اعمال حقوقی که به لحاظ شرعی و قانونی، تنها به موجب سبب خاص قابل ایجادند، تحصیل آثار سایر اعمال حقوقی از طریق اشتراط غایت آن در ضمن عقد امکان‌پذیر است. تحقق نتیجه مورد اشتراط، وجوب ترتب آثار آن بر مشروط‌علیه و عدم تحقق آن، حق فسخ مشروط‌له را در پی دارد. فایده چنین اشتراطی، به لحاظ تبعیت شرط از عقد، استفاده از لزوم عقد اصلی و متفرع ساختن موجودیت عمل حقوقی بر وجود عقد است و از حیث تحصیل مقتضای اعمال حقوقی به جای ماهیت آنها، رهایی از آثار خاص برخی عقود و ایقاعات می‌باشد.

واژگان کلیدی: شرط ضمن عقد، شرط نتیجه، اسقاط شرط، شرط قراردادی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۲.....	فصل اول: مقدمه
فصل دوم : ماهیت حقوقی شرط نتیجه و مشروعیت آن	
۷.....	مبحث اول : معنای شرط و اقسام آن
۷.....	گفتار اول: معنای شرط
۷.....	بند اول: معنای لغوی
۸.....	بند دوم: معنای اصطلاحی
۸.....	الف) معنای نحوی شرط
۸.....	ب) معنای اصولی شرط
۸.....	ج) معنای فلسفی شرط
۹.....	د) معنای فقهی و حقوقی شرط
۹.....	گفتار دوم : اقسام شرط
۱۲.....	بند اول: شرط صفت
۱۳.....	بند دوم: شرط فعل
۱۵.....	بند سوم: شرط نتیجه
۱۸.....	مبحث دوم: ماهیت حقوقی شرط نتیجه و مصادیق آن
۱۸.....	گفتار اول : ماهیت حقوقی شرط نتیجه و مقایسه آن با مفاهیم مشابه

- بند اول : ماهیت حقوقی شرط نتیجه ۱۸
- بند دوم : مقایسه شرط نتیجه با مفاهیم مشابه ۲۶
- الف) مقایسه شرط نتیجه و تعهد به نتیجه ۲۶
- ب) مقایسه شرط نتیجه و تعلیق عقد بر نتیجه ۲۸
- گفتار دوم : مصادیق شرط نتیجه در قانون مدنی ۲۸
- مبحث سوم : مشروعیت و شرایط نفوذ شرط نتیجه ۳۰
- گفتار اول : مشروعیت شرط نتیجه ۳۰
- گفتار دوم : شرایط نفوذ شرط نتیجه ۳۶
- بند اول : شرایط عمومی نفوذ شرط نتیجه ۳۶
- الف) اقتدار مشروط علیه ۳۷
- ب) مفید و عقلایی بودن شرط نتیجه ۳۹
- ج) نامشروع نبودن شرط ۴۰
- د) عدم مخالفت با مقتضای عقد ۴۰
- ه) مجهول نبودن شرط ۴۱
- بند دوم: شرایط اختصاصی نفوذ شرط نتیجه ۴۲
- الف) عدم نیاز به سبب خاص ۴۳
- ۱) مقصود از سبب خاص ۴۴
- ۲) معیار تشخیص نتایج مستلزم سبب خاص ۴۵
- ب) مثبت بودن موضوع شرط نتیجه ۴۹
- ج) اختصاص شرط نتیجه به امور اعتباری ۵۰

فصل سوم : اقسام شرط نتیجه و نحوه تحقق آن

مبحث اول : اقسام شرط نتیجه	۵۲
گفتار اول : شرط نتیجه به اعتبار کیفیت انشاء	۵۲
بند اول : شرط نتیجه منجز	۵۳
بند دوم : شرط نتیجه معلق	۵۳
گفتار دوم : شرط نتیجه به اعتبار زمان تحقق آن	۵۷
بند اول : شرط نتیجه آنی	۵۸
بند دوم : شرط نتیجه مؤجل	۵۸
گفتار سوم : شرط نتیجه به اعتبار متعاقدين و ثالث	۵۹
بند اول : شرط نتیجه برای متعاملين	۶۰
بند دوم : شرط نتیجه برای ثالث	۶۰
الف) تحلیل حقوقی شرط نتیجه برای ثالث	۶۱
ب) مصادیق شرط نتیجه نسبت به حقوق ثالث	۶۳
۱- شرط ملکیت برای ثالث	۶۳
۲- شرط خیار برای ثالث	۶۵
۳- شرط سقوط خیار به نفع ثالث	۶۵
۴- شرط انعقاد مملوک	۶۶
۵- ابراء ذمه ثالث مدیون	۶۷
۶- شرط نتیجه ضمنی به سود ثالث	۶۷
مبحث دوم : نحوه تحقق شرط نتیجه	۶۸
گفتار اول : نتایج قابل تحقق به نفس اشترای	۶۸
بند اول : مفهوم تحقق شرط به نفس اشترای	۶۸
بند دوم : نمونه‌هایی از نتایج حاصله به نفس اشترای در عقد	۶۹

الف) اثر عقد وکالت به نحو شرط نتیجه.....	۷۰
ب) اثر عقد ضمان به نحو شرط نتیجه.....	۷۲
ج) شرط ضمان مستأجر در عقد اجاره.....	۷۲
د) اثر وصیت به نحو شرط نتیجه.....	۷۴
ه) اثر ابراء به صورت شرط نتیجه.....	۷۸
ن) شرط نتیجه به نفع ثالث.....	۷۸
گفتار دوم : نتایج غیر قابل تحقق به نفس اشتراط.....	۸۳
بند اول : لزوم سبب خاص برای حصول برخی نتایج.....	۸۳
بند دوم : وجود مانع قانونی برای تحقق شرط نتیجه.....	۸۹
الف) عقود عینی و نقش قبض در ایجاد آنها.....	۸۹
ب) قابلیت تحقق آثار عقود عینی به صورت شرط نتیجه.....	۹۲
ج) نحوه تحقق شرط نتیجه عقود عینی.....	۹۴
بند سوم : معلق بودن شرط نتیجه بر امری.....	۹۵
الف) نحوه تحقق شرط نتیجه معلق.....	۹۶
ب) نحوه حصول مصادیقی از شرط نتیجه معلق.....	۹۶
۱) اجاره به شرط تملیک.....	۹۶
۲) شرط کامله الوداد.....	۹۷
۳) شرط فاسخ.....	۹۸

فصل چهارم : آثار و احکام شرط نتیجه

مبحث اول : آثار شرط نتیجه.....	۱۰۳
گفتار اول : آثار شرط نتیجه از حیث اطراف شرط.....	۱۰۳
بند اول : آثار شرط نتیجه نسبت به متعاقدين.....	۱۰۴

- بند دوم : آثار شرط نتیجه نسبت به ثالث ۱۰۷
- گفتار دوم : آثار شرط نتیجه از حیث انواع شرط ۱۰۸
- بند اول : آثار شرط نتیجه مؤجل ۱۰۹
- بند دوم : آثار شرط نتیجه معلق ۱۱۲
- الف) آثار شرط نتیجه معلق پیش از تحقق معلق علیه ۱۱۳
- ب) آثار شرط نتیجه معلق بعد از تحقق معلق علیه ۱۱۶
- ۱) شرط نتیجه تملیکی ۱۱۶
- ۲) شرط نتیجه غیر تملیکی ۱۱۸
- گفتار سوم : تخلف و تعذر شرط نتیجه و ضمانت اجرای آن ۱۱۸
- بند اول : تخلف از شرط نتیجه ۱۱۹
- بند دوم : تعذر شرط نتیجه ۱۲۰
- بند سوم : ضمانت اجرای شرط نتیجه ۱۲۱
- مبحث دوم : احکام شرط نتیجه ۱۲۷
- گفتار اول : اسقاط شرط نتیجه ۱۲۷
- بند اول : مفهوم اسقاط شرط نتیجه ۱۲۷
- بند دوم : جواز یا عدم جواز اسقاط شرط نتیجه ۱۲۸
- الف) اسقاط شرط نتیجه آنی ۱۲۹
- ب) اسقاط شرط نتیجه مؤجل ۱۲۹
- ج) اسقاط شرط نتیجه معلق ۱۳۱
- د) اسقاط شرط نتیجه به نفع ثالث ۱۳۱
- ه) اسقاط شرط نتیجه باطل و مبطل ۱۳۲
- گفتار دوم : تأثیر انحلال عقد بر شرط نتیجه ۱۳۴
- بند اول : شیوه های انحلال عقد و اثر آن بر شرط نتیجه ۱۳۴
- بند دوم : تأثیر انحلال عقد بر شرط نتیجه در صور مختلف ۱۳۶

الف) شرط نتیجه تملیکی و غیر تملیکی ۱۳۶

ب) شرط نتیجه به نفع ثالث ۱۳۹

نتیجه گیری ۱۴۱

فهرست منابع و مآخذ ۱۴۵

فصل اول

مقدمه

طرح مسئله

از قدیم الایام در روابط بین مردم، قراردادهای از اهمیت بسیار ویژه‌ای برخوردار بوده‌اند چرا که اشخاص همواره برای رفع نیازمندی‌ها و نیل به اهداف خویش، به تناسب نوع نیاز خود، اقدام به انعقاد یکی از عقود معین می‌کردند. در این بین با توجه به گسترش چشمگیر روابط حقوقی و مبادلات تجاری، نیاز به اقسام دیگری از قراردادهای احساس می‌شد که در قالب عقود معین نمی‌گنجید و به دلیل نظر مشهور فقها مبنی بر الزام آور نبودن شروط ابتدائی، به منظور تسهیل وصول طرفین قرارداد به اهداف خویش، درج مقاصد طرفین به صورت شرط ضمن قرارداد بسیار مورد توجه واقع شد. چنین شروطی به افراد این امکان را می‌داد که حین انعقاد عقد، سایر اهداف و خواسته‌های مجاز و قانونی خویش را به صورت شرطی در ضمن عقد درج نمایند؛ علاوه بر آن، گاهی توسعه و تضییق در آثار برخی عقود، از یک سو و توانایی ایجاد آثاری که عقود معین به طور معمول قادر به ایجاد آن نبوده (از طریق شرط ضمن عقد) از سوی دیگر، بر اهمیت و ضرورت بحث شروط ضمن عقد می‌افزود. اگرچه تصویب ماده ۱۰ قانون مدنی و پذیرش اصل آزادی قراردادهای و حاکمیت اراده، محدودیت‌های ناشی از عقود معین و اهمیت و نقش شروط ضمن عقد را کمرنگ‌تر نموده است اما این شروط هنوز هم یکی از ابزارهای مفید در جهت اعمال اصل آزادی قراردادی است؛ لذا بحث راجع به این شروط، آثار و احکامی که در روابط اشخاص بر جای می‌گذارد، همچنان ضروری به نظر می‌رسد.

با توجه به تقسیم بندی که در ماده ۲۳۴ ق.م. برای شروط ضمن قرارداد ذکر شده است، یکی از مهم‌ترین انواع این شروط، «شرط نتیجه» است که چنین تعریف گردیده است: «شرط نتیجه آن است که تحقق امری در خارج، شرط شود»؛ اهمیت چنین شرطی همان‌طور که از عنوان آن

پیداست در این است که تحقق اهداف متعاقبین را نتیجتاً و بدون نیاز به تراضی دوباره و به صرف انشاء و انعقاد عقد اصلی، ممکن می‌سازد. شرط نتیجه مظهر آزادی اراده طرفین است و این فرصت را به اشخاص می‌دهد که بدون ایجاد یک ماهیت حقوقی، به مقتضا و نتیجه آن دست یافته و بدین ترتیب از قید و بند آثار خاص برخی عقود رهایی یابند؛ لذا از این حیث در روابط حقوقی جایگاهی ویژه دارد.

قانون مدنی ایران تنها سه ماده (۲۳۴، ۲۳۶ و ۲۴۴) را به بیان مفهوم و ویژگی‌های این شرط اختصاص داده است و شارحان قانون مدنی نیز به بیان اجمالی احکام آن بسنده نموده‌اند. بنابراین با توجه به ویژگی‌های خاص و مهم این شرط، اکتفای قانونگذار به کلی‌گویی در این مورد و عدم وضع موادی که صریحاً بازگو کننده وضعیت این شرط و آثار آن باشد، شناسایی ماهیت این شروط و همچنین آثاری که متعاقب تحقق آن ایجاد می‌گردد و احکامی که بر چنین شروطی مترتب می‌گردد، بسیار ضروری است و خاستگاه پژوهش حاضر به شمار می‌رود که در تسهیل روابط حقوقی اشخاص با یکدیگر نیز بسیار راه گشاست.

سؤالات مربوط به پایان نامه

الف) سؤال اصلی

با توجه به نقص مواد قانونی در تبیین شرط نتیجه، ماهیت حقوقی این شرط چیست و آثار و احکام مترتب بر آن کدام است؟
مسئلاً رسیدن به پاسخ این سؤال اساسی جز از طریق پاسخگویی به سؤالات فرعی زیر امکانپذیر نمی‌باشد.

ب) سؤالات فرعی

- ۱- با عطف توجه به ماده ۲۳۶ ق.م، نحوه تحقق شرط نتیجه چگونه است؟
- ۲- منظور از عبارت «سبب خاص» در ماده ۲۳۶ ق.م چیست؟ آیا امکان تحصیل مقتضای سایر اعمال حقوقی در قالب شرط نتیجه وجود دارد؟ در صورت امکان، این شرط چگونه محقق می‌گردد؟

۳- آیا درج شرط نتیجه به صورت مؤجل یا معلق ضمن عقد، صحیح است؟

۴- ضمانت اجراهای تخلف از شرط نتیجه چیست؟

روش تحقیق

از آنجا که موضوع بحث، بر مبنای استنباط و استدلال استوار است؛ پایان نامه حاضر به روش توصیفی-تحلیلی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، با جمع آوری آرا و عقاید فقها و حقوقدانان و رجوع به قوانین و تجزیه و تحلیل آن‌ها، تدوین گردیده است.

سازماندهی تحقیق

پژوهش حاضر در سه فصل گردآوری گردیده است. در مبحث اول از فصل اول ابتدا به بیان مفهوم شرط و اقسام شروط ضمن عقد می‌پردازیم و با ارائه تعریف جامعی از شرط نتیجه، در مبحث دوم، ماهیت حقوقی این شرط و مصادیق آن را بیان می‌نماییم. در مبحث سوم نیز مشروعیت و شرایط نفوذ شرط نتیجه را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

در فصل دوم، ابتدا در مبحث اول، اقسام گوناگونی که می‌توان از جهات مختلف برای شرط نتیجه در نظر گرفت را بیان نموده و در مبحث دوم این فصل، نحوه تحقق شرط نتیجه را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

فصل سوم به بیان آثار و احکام شرط نتیجه اختصاص داده شده است. در مبحث اول ابتدا به بیان آثاری که در نتیجه تحقق اقسام گوناگون این شرط ایجاد می‌گردد پرداخته می‌شود و سپس امکان تخلف از شرط نتیجه و ضمانت اجراهای آن را مطرح می‌نماییم. در مبحث دوم نیز ابتدا در جهت بیان احکام مترتب بر شرط نتیجه، به بررسی قابلیت اسقاط آن می‌پردازیم و سپس آثار انحلال عقد بر شرط نتیجه را مطرح می‌نماییم.

فصل دوم

ماهیت حقوقی شرط نتیجه و مشروعیت آن

این فصل شامل سه مبحث می‌باشد. در مبحث اول معنای واژه «شرط» را از لحاظ لغوی و اصطلاحی بیان می‌نماییم و سپس اقسام شروط ضمن عقد (فعل، صفت و نتیجه) را به اختصار شرح می‌دهیم تا به درک روشنی از آنها، بآه صص مفهوم شرط نتیجه، دست یابیم. در مبحث دوم در راستای رفع ابهامات شرط نتیجه، ماهیت حقوقی آن را مورد بررسی قرار داده و مصادیق قانونی و مفاهیم مشابه به آن را بیان می‌نماییم و در مبحث سوم، با توجه به اختلاف نظرات فقهی در مورد صحت شرط نتیجه، دلایل مشروعیت آن را مورد بررسی قرار داده و با پذیرش صحت و اعتبار این شرط، شرایط قانونی و شرعی لازم برای نفوذ قانونی و الزام آور بودن آن را مطرح می‌نماییم.

مبحث اول: تعریف شرط و اقسام آن

طرح بحث)

شناسایی مفهوم، ماهیت، آثار و احکام شرط نتیجه و بررسی عمیق در حوزه مصادیق و کاربرد اینگونه شروط و نقش پر اهمیت آن در روابط قراردادی اشخاص و رسیدن به پاسخ سوالاتی که در این تحقیق به دنبال پاسخگویی به آنها می‌باشیم، مستلزم درک صحیح از مفهوم و اقسام « شرط» به طور کلی و «شرط نتیجه»، به طور خاص می‌باشد؛ در همین راستا مبحث اول از فصل اول به تبیین و تشریح این مفاهیم اختصاص داده شده است.

گفتار اول: معنای شرط

شرط واژه‌ای عربی است که تعاریف گوناگونی از آن به عمل آمده است؛ در فقه و حقوق و علوم مختلف دیگر، صاحب‌نظران، تعاریفی از آن ارائه داده‌اند که در این گفتار به تبیین این تعاریف می‌پردازیم.

بند اول: معنای لغوی شرط

شرط در لغت به معنای عهد^۱، پیمان، لازم گردانیدن امری یا چیزی در بیع یا هر عقد دیگر^۲، ملزم ساختن یا ملزم شدن به چیزی هنگام معامله^۳، و غیره به کار رفته است. شروط، جمع شرط و شرایط جمع شریطه است که این نیز به معنی شرط است.

۱- دکتر محمد معین، فرهنگ فارسی، ج ۲، ص ۴۵۰، چاپ اول، تهران، ۱۳۵۷ و محمد علی طهرانی و ناصر کاتوزیان، فرهنگ

کاتوزیان، ص ۴۴۰، نشر یلدا، چاپ اول، اردیبهشت ۱۳۱۱

۲- محمد بن مکرّم، ابن منظور؛ لسان العرب، مصحح علی شیری، چاپ اول، بیروت، ار الاحیاء التراث العربی، ج ۷، ص ۸۲؛ لوئیس

معلوف، المنجد؛ چاپ چهارم، نشر پرتو، ص ۳۸۲

۳- حسن، عمید، فرهنگ عمید، چاپ اول، انتشارات امیرکبیر، تهران ۱۳۶۵، ج ۲، ذیل واژه شرط